

İletişimde Dil ve Anlamlandırma: İletişim Felsefesi Bağlamında Kuramsal Bir Değerlendirme

Seçil UTMA¹

Özet

“İletişim” ve “felsefe” sosyal bilimler içerisinde yer alan ve çoğu kez birbiriyle ilişkilendirilen iki olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. İletişim; temelde anlam yaratmayı ve paylaşmayı amaçlayan çift taraflı bir süreçtir. İletişim olgusu sanıldığı kadar aksine herkes tarafından doğru bir şekilde yönetilemediği için günümüzde yanlış anlamalar, anlaşmazlıklar giderek artmaktadır. Bu anlamlandırma çabası, felsefeyle iç içe geçmiş durumdadır. İletişimin özünü, amaçlarını, ideal bir iletişim ortamını tanımlayarak, kullanılan yöntemleri inceleyen bir disiplin olarak karşımıza çıkan iletişim felsefesi çağlar boyunca birçok düşünürün ilgisini çekmiş, araştırmalara konu olmuştur. Çalışmamızda öncelikle iletişim olgusu üzerinde durularak, iletişim felsefesi bağlamında dil ve anlamlandırma sorunları kuramsal olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İletişim, İletişim Felsefesi, Dil ve Anlamlandırma.

Language and Meaning in Communication: A Theoretical Evaluation in the Context of Philosophy of Communication

Abstract

Communication and philosophy emerge as two phenomena in the social sciences and often associated with each other. Communication; it is basically a two-sided process that aims to create and share meaning. Since the phenomenon of communication is not managed correctly by everyone, it is now increasingly misunderstanding and disagreement. This attempt to make sense is intertwined with philosophy. The philosophy of communication, which has emerged as a discipline that examines the essence of the communication, its aims, the ideal communication environment and the methods used, has attracted the attention of many thinkers throughout the ages and has been the subject of research. In our study, firstly, the concept of communication and the problems of language and interpretation are discussed theoretically.

Keywords: Communication, Philosophy of Communication, Language and Signification.

¹Öğr. Gör. Dr. Seçil Utma, Adnan Menderes Üniversitesi, Atça Meslek Yüksekokulu, secilut@hotmail.com.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski bir olgu olan “iletişim”, geçmişten bugüne bireylerin kendilerini anlatma, anlaşabilme, ikna etme ve kısaca toplumsallaşma süreçlerinde önemli rol oynamıştır. Mağara duvarlarına çizilen şekiller, ateşle, dumanla, güvercinle haberleşmeler ile başlayan iletişim serüveni; teknolojik gelişmelerle birlikte günümüzde büyük gelişmeler kaydetmiştir.

İletişimin tarihi insanlık tarihi kadar eski olsa da artık iletişimin her zamankinden daha önemli hale geldiği görülmektedir. İnsanlığın nükleer savaşlar, salgın hastalıklar kadar büyük bir korkusunun daha olduğu, bunun da yalnız kalma korkusu olduğu ortadadır. Yalnızlığı doğuran sebep ise iletişimsizliktir. İletişimsizliği sadece karşıdaki insanlarla konuşmamak, görüşmemek olarak değerlendirmemek gerekir. Bazen kişinin karşılıklı görüştüğü, konuştuğunu düşündüğü insanlarla da iletişimsizlik yaşaması mümkündür. Bir başka ifadeyle, “iletişim sadece karşılıklı eylemsizlik olarak değerlendirilmemelidir, bazen karşılıklı negatif eylemler de iletişimsizliktir” (Stanton 1982: 23).

İletişim çağında yaşamamıza rağmen giderek birbirine yabancılaşan bir toplum içerisinde yaşıyoruz. Kendimizi doğru ifade edemiyor, empatik tutum ve davranış geliştirmekten yoksun olarak, karşımızdakileri dinleme tahammülümüzü gitgide kaybediyoruz. Teknolojik gelişmelerin sonucu olarak sosyal hayatımızda giderek daha fazla yer tutmaya başlayan televizyon, bilgisayar, internet teknolojisi sayesinde iletişim şekillerimiz dönüşüme uğrarken; bu muazzam teknoloji yalnızlığımızı ortadan kaldırmaya yetmiyor. Bunun sonucunda da kalabalıklar içerisinde yalnız bireyler olarak yaşamımızı devam ettirmeye çalışıyoruz (Güngör, 2011: 16).

İletişim; bireyin (gönderici) sahip olduğu gereksinim, algı ve tutumlarının oluşturduğu duygu, düşünce veya bilgilerin her türlü yolla alıcı birey ya da bireylere aktarılması sürecidir. Eğer iletişim etkili ise, iletilen düşünce ve duygular anlam kaybına uğramadan, bozulmadan diğer kişi tarafından benzer şekilde anlaşılmaktadır. Kişilerin çoğu kez “ne istediğimi anlatamadım ya da yanlış anlaşıldım” diye yakındıklarına sıkça şahit olunmaktadır. İletişim kurmanın güçlüğünü şu söz çok güzel anlatmaktadır: “Söylediğimi sandığımı anladığına inanıyorum; ancak duyduğunun benim demek istediğimin olmadığını kavradığımdan kuşkuluyum” (Ruben 1984:3 ten akt: Usluata 1994:8). İletişim süreci temelde anlam yaratmayı ve paylaşmayı amaçlayan çift taraflı bir eylemdir. İletişimin ne olduğu sorusu, kaçınılmaz olarak, dilin ne olduğu ve nasıl işlev gördüğü sorularını da gündeme getirmektedir. İnsan iletişimi ancak dil sayesinde mümkün olabilmektedir.

İletişim denilen toplumsal süreç, birçok disiplinin kesiştiği noktada yer almaktadır. İletişim bu nedenledir ki, sosyoloji, felsefe, tarih, coğrafya, psikoloji, siyasal bilimler, etnoloji, ekonomi gibi sosyal bilimlerin farklı kollarının ilgisini çekmiştir. İletişim felsefesi; iletişimin özünü, amaçlarını, kapsamını araştıran; ideal bir iletişim ortamını tanımlayan, iletişim sürecinde kullanılan yöntemleri inceleyen bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır.

İletişim yalnızca şimdi ve burada olana ilişkin değildir, bilinen dünyanın tüm köşelerine ulaşan, toplumsal yaşamın tüm alanlarıyla ilişkisi olan bir yapıya sahiptir. “Medyanın bir sistem olarak gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu, daha büyük ya da daha küçük roller oynayan

farklı öğelerdeki sürekli değişim içindeki bir sistemdir. Bu anlama çabasının kendisi felsefeyle iç içe geçmiş durumdadır. İletişim çalışmalarının temelleri olarak benimsenen modellerin, iletişim alanıyla ilgisi, derslerde aktarıldığı gibi olmamakla birlikte, sanki iletişim çalışmalarını oluşturan temeller onlarmış gibi gösterilmektedir. Bu modellerin birçoğunun ortak özelliği ise, iletişim olgusunu 'mesaj iletmek' ten ibaret olarak görmeleridir" (Barnlund, 2008: 47). Ancak, tüm bu söylenenler, iletişimi bir noktadan diğer bir noktaya ileti olarak görmeye devam etmekle birlikte, dilin kendisini bir sorun olarak görmekten uzaktır. Bu da, ister istemez, gerek iletişim modellerinin, gerekse iletişim çalışmalarının felsefi temellerinde var olan önemli bir soruna işaret etmektedir.

1.Bir "Olgu" Olarak İletişim

Günümüzde en çok kullanılan sözcüklerden biri hiç şüphesiz "iletişim" dir. İletişim çağı, iletişim becerileri, iletişimsizlik, etkili iletişim kurma, empati, ikna, anlama, anlaşma, dinleme, iletişim çatışması ve bunun gibi birçok kavram yaşamımızın her anında karşımıza çıkmaktadır. Günlük yaşamımızın içinde, sürekli bahsettiğimiz iletişim olgusunun, gerçek anlamda bilerek, başarıyla sürdüremediğimiz bir süreç olduğu da kaçınılmaz bir gerçektir.

İnsanoğlu, insanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar gerçekleştirdiği gelişmesini iletişime borçludur. İnsanlar birbirleri ile iletişim kurmasını başaramasaydı, birlikte üretim yapamayacak, ürettiklerini paylaşamayacak, diğerlerinin bilgi birikiminden yararlanamayacaktı. İnsanlık için bu kadar önemli olan iletişim kavramının anlamına baktığımızda birçok farklı tanım buluruz. İletişim tanımlarına bakıldığında, "İletişim Sözlüğü" adlı çalışmada Erol Mutlu, "İletişime ilişkin tanımların sayısı iki yüze yakındır" (Mutlu,1998:168) diyerek, iletişim konusunun ne kadar karmaşık olduğunu belirtmek istemiştir.

İletişim, "kişinin kendi yaşantılarına, duygularına, düşüncelerine ilişkin her türlü verinin bir başkasına aktarılması, alıcının bu mesajları alması ile ortak bir anlamın yaratılması sürecidir" şeklinde tanımlanmaktadır (Deniz 2003: 8). Güney'e göre ise iletişim "bir bilginin, düşüncenin, duygunun, tutum ve kanının bir araç vasıtasıyla bir bireyden bir bireye, bireyden gruba, gruptan bireye, gruptan gruba, toplumdaki gruba ve toplumdaki topluma karşılıklı aktarılması sürecidir"(Güney,2007:261). İletişimin, bir noktadan başka bir noktaya iletilen bir mesaj olduğunu söyleyebiliriz.

Tüm bu tanımlar iletişimde "insan" faktörüne vurgu yapmaktadır. Birey, kendi varlığının bilincine vardığı andan itibaren önce kendisiyle ve sonrada dış dünya ile ilişki kurmak ve bu ilişkiyi yürütebilmek için iletişim kurma ihtiyacını hissetmiştir.

İletişim; kişinin kendisini, başkalarını, çevresini tanıyabilmesi ve yaşamını sürdürebilmesi için en temel gereksinimlerindedir. Yaşamımızın olmazsa olmaz bir olgusudur. Bireylerden, topluma uzanan her yolda her zaman iletişim kurmanın zorunluluğu vardır; "İçeriği ne olursa olsun, bir sorunu çözmek için insanların düşünce alışverişinde bulunmaları, bir başka deyişle, iletişim kurmaları gerekir" (Cüceloğlu,2007: 12). İnsan gündelik yaşamında, kendisiyle, diğer insanlarla, kurumlarla iletişim kurarak yaşamaktadır. Bir başka ifadeyle, iletişim, insanın fiziksel olduğu kadar, psikolojik gereksinimlerinin de sonucudur.

Günümüzde iletişim olgusuna gereken önemin verilmediği görülmektedir. Birbirini anlamayan ya da anlama için çaba göstermeyen bireylerin arasındaki uzaklıklar, yeryüzündeki tüm uzaklıklardan çok daha fazladır. Güvercinle haber uçurma, dumanla mesajlaşmaların yerini uydu bağlantılarına ve internet haberleşmelerine bıraktığı çağımızda, iletişimsizlik problemi modern insanın sorunu olarak dikkat çekmektedir. Can Yücel'in de belirttiği gibi, *"En uzak mesafe ne Afrika'dır, ne Çin, ne Hindistan. Ne seyyareler ne de yıldızlar geceleri ışıldayan... En uzak mesafe iki kafa arasındaki mesafedir birbirini anlamayan"*.

Gelişen teknolojinin de etkisiyle bireyler günümüzde sürekli bir değişim içerisinde kendilerini bulmaktadır. Böylesi bir ortamda yaşayan insanların birbirlerini doğru olarak anlayabilmeleri, anlaşabilmeleri her zamankinden daha önem kazanmıştır. Topluluk halinde yaşamak durumunda olan insanlar varlıklarını sürdürebilmek için bilgi alışverişinde bulunmak, duygu ve düşüncelerini ifade edebilmek gereksinimi duymaktadırlar. Birey ve diğer insanlar, topluluk üyeleri arasında kurulacak olan bağ ancak sağlıklı "iletişim" ile sağlanabilmektedir (Can ve diğerleri 2006: 12).

İnsanlar hem kendileri ile hem de sosyal yaşamda diğer insanlarla iletişim içerisindedir. İç iletişimimizi nasıl kurduğumuz dış iletişimimizi etkilemekte ya da dış iletişimimizi nasıl kurduğumuz iç iletişimimiz üzerinde belirleyici olmaktadır. Bizim birey olarak kendi kendimizle kurduğumuz iç iletişim, kendi yaşamsal birikimlerimizle bağlantılıdır. Nasıl bir ailede yetiştiğimiz, nasıl bir eğitim aldığımız, dünyaya bakış açımızı, insanları, olayları, olguları nasıl algıladığımızı belirlemektedir. İçinde yetiştiğimiz aile, komşularımız, arkadaş çevremiz, cinsel kimliğimiz, dini inançlarımız, aldığımız eğitim, mesleğimiz, sosyal çevremiz, bizim dış dünyayı algılamamızda etkilidir.

Günümüz dünyasında yalnızlık duygusu ve bu duygunun sonucu olarak yaşanan depresyon, yüz yıl öncesine kıyasla artık çok daha yaygın hale gelmiş durumdadır. Birey gün boyu akıllı telefonlar ile konuşmakta, mesajlar göndermekte, bilgisayarlar aracılığıyla belki de hiç tanımadığı insanlarla yazışmakta, ama bütün bu kalabalığın ortasında kendisini yapayalnız hissetmektedir. Soydaş'ın da belirttiği gibi, *"Kendi elimizle yarattığımız teknoloji krallığının tahakkümündeki insan-makineler haline dönüştükçe, iletişim çağının temel sorununun iletişim(sizlik) olduğunu görmekte de zorlanıyoruz. İşin daha da üzücü yanı iletişim kurmayı bilmediğimizi bilmiyoruz. İletişim kurmayı bilmediğimizi inkâr ediyoruz, sonra da sıkça yanlış anlaşılmaktan şikâyet ediyoruz"* (Soydaş 2018: 235). Günümüz dünyasında sayısız ve sınırsız iletişim olanaklarına rağmen yine de insanların iletişim yoksulu olduğu, iletişim kuramadıkları, çatışmalarının uzlaşmalarından daha fazla olduğu görülmektedir.

İnsanların iletişim gereksinimlerinin farkında olmamaları, iletişimin önemini yeterince kavrayamamış olmamaları, etkin iletişim yöntemlerini bilmemeleri iletişimsizliğe yol açabilmektedir. Cüceloğlu'na göre iletişim sürecinde anlaşmazlıklar ve sorunlar alıcının mesajı doğru yorumlayamaması, başka bir ifadeyle, ileti ile bağdaştırılan diğer anlam boyutlarını algılayamaması sonucu yaşanmaktadır. Bunun da nedeni, iletişimde her şeyin açık olarak dile getirilmemesi, üstü örtülü geçirtilerek, karşıdakinin yorumuna bırakılmasıdır.

İletişim denilen toplumsal süreç, birçok disiplinin kesiştiği noktada yer almaktadır. İletişim bu nedendir ki, sosyoloji, felsefe, tarih, coğrafya, psikoloji, siyasal bilimler, etnoloji, ekonomi gibi sosyal bilimlerin farklı kollarının ilgisini çekmiştir. Kendini geliştirme aşamasında olan her disiplinin yaşadığı bilimsel meşruluk sorunu, sosyal bilimler içerisinde kendine yol arayan iletişim bilimlerinin de temel bir sorunu olmuştur; bilimsel meşruluk, sosyal bilimlerin bu özel alanının kuruluşu sırasında da onu meşgul etmiştir. *“Bu durum onu, doğa bilimlerine ait ve benzerliklerden uyarlanmış şemaları benimseyerek, bilimsellik kazandıran modeller aramaya yöneltmiştir”* (Mattelard,2006:7). İletişim bilimleri literatürünün oluşmaya başladığı ilk evre, *“pozitivistik bir toplum bilimi pratiği tarafından”* biçimlendirilmiştir (Hardt, 1999:1).

İletişim çalışmalarının tarihsel gelişimine baktığımızda Stevenson’un bu alanda öne sürdüğü *“üç paradigma”* dikkat çekmektedir. Bunların ilki *“izleyici araştırmaları”* olarak anılan çalışmalardır. İkinci paradigma, en bilinen örneğini Frankfurt Okulu ile İngiliz ve Amerikan Marksizmi’nin oluşturduğu, eleştirel yaklaşım olarak da anılan, *“ekonomi politik”* bakıştır. Paradigmaların üçüncüsü ise, kültürel pratikleri açıklama çabasıyla postmodernizm etrafında ayırt edilebilir bir düşünsel alan kurmuş olan, *“anlam ve söylem analizi”* ne yönelmiş çalışmalardır (Stevenson, 2008: 19).

Graham Murdock da iletişim çalışmalarının teorik sorunlarından söz ederken bu üç paradigmaya denk gelen üç epistemoloji belirler: Ampirizm, gerçekçilik, yorumlama (Murdock: 1994: 373). Stevenson’ın bu üç paradigması ve Murdock’ın üç epistemolojisi, üç bilim anlayışının iletişim çalışmaları alanındaki temsilcileridir. İzleyici araştırmaları ve ampirizm, pozitivizmi temsil eder; ekonomi politik bakış ve gerçekçilik, eleştirel sosyolojik yaklaşımı; söylem analizi ve yorumlama da konvansiyonel yaklaşımı. Stevenson, *“sunulan üç paradigma arasında bir seçim yapmak zorunda”* olmadığını, zira tartışılan araştırmaların çoğunun *“mevcut farklı yaklaşımların en az iki tanesini bir araya getirmekte”* olduğunu söylemektedir (Stevenson, 2008: 346)

2. İletişim Felsefesi

İletişim felsefesi; iletişimin özünü, amaçlarını, kapsamını araştıran; ideal bir iletişim ortamını tanımlayan, iletişim sürecinde kullanılan yöntemleri inceleyen bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır. Dilin doğası, deneyimin özneliği, yorumların bilgi kuramsal kökeni, bilginin ve iletişimsel eylemlerin politikası gibi teme konular, iletişim felsefecilerinin yanıt aradığı sorular arasında yer almaktadır.

İnsan iletişiminin temel amacı anlam üretimi ve paylaşımdır Bu süreç, içindeki bağlamla yakından alakalıdır. İletişim bağlamı; iletişimin doğasını ve sonuçta üretilecek anlamı doğrudan etkilemektedir. Anlamın oluşmasında bakış açıları belirleyici olurken, sonuçta ortaya çıkan dünya görüşü felsefeyle yakından ilişkilidir.

Felsefecilerin iletişim hakkında geliştirdikleri temel düşünceler üç kategoride incelenmiştir: edimbilim; yorum bilgisi; varoluşsal iletişim.

Edimbilim sözcüğü ilk kez 1938 yılında dil felsefesi Charles W. Morris tarafından, göstergelerin kullanıcılarını ve bağlamlarını araştırma, anlamında kullanılmıştır. İletişim felsefesinin gelişiminde Eski Yunan filozofları da büyük rol oynamıştır. Anlamın diyalektik bir süreçte gerçekleştiğine inanan Platon 'a göre, inançlar tartışma konusunda

gerçeklendirilmeli ve tartışma da gerçeği arayış üzerine temellendirilmeliydi. Bu bakış açısı felsefi diyalektiği retoriğin dışına yerleştirmektedir, çünkü retorik Platon'a göre tek tarafı ikna sanatıydı. Platon 'un diyalektiğinde mantığın edimbilimsel temelini gören Aristoteles ise tartışmanın başlangıcında öncüller üzerinde bir anlaşma olmadan felsefi iletişimin gerçekleşemeyeceğine inanıyordu.

Edimbilim en geniş anlamını Alman filozof Jürgen Habermas 'ın çalışmalarında bulmaktadır. Habermas, oldukça kapsamlı bir iletişimsel eylem kuramı geliştirmiştir. Habermas iletişimi toplumsal olarak eşgüdümlemiş toplumsal etkinlikler bütünü olarak görür ve bu etkinlikler aracılığıyla insanoğlunun kendisini ussal bir varlık olarak gerçekleştirdiğini savunur. Ona göre, ussallık, tartışma aracılığıyla uzlaşılabilir yeteneğidir. Habermas 'ın evrensel edimbilimi dört temel gerçeklik savı ortaya koymaktadır. İletişim sürecine katılan bir kişi,

- (i) savını anlaşılır bir şekilde ifade eder,
- (ii) karşısındaki kişiye anlaşılabilir bir şey aktarır;
- (iii) böylece kendini anlaşılır kılar ve
- (iv) başka bir kişi ile ortak bir anlayışa ulaşır.

Yorum bilgisi; Yunan ulak tanrısı Hermes'ten esinlenerek, Rönesans döneminde geliştirilmiş ve bundan böyle "yorum bilgisi" klasik ya da dinsel metinlere yazılı yorumlar aracılığıyla yeniden hayat verme anlamında kullanılmıştır. Yorum bilgisinin en önemli uygulayıcılarından Hans- George Gadamer'e göre, iletişimciler kendi kültürel kavramlarını, yanlılıklarını ve önyargılarını beraberlerinde taşırlar ve bunlar iletişim sürecini etkiler. Eğer dinleyiciler ya da okurlar daima iletileri kendi kültürel dokuları içinde anlıyorlarsa, iletişim döngüsel bir karaktere sahip demektir. Bu yapının farkında olan iletişimciler yanlı davrandıklarının da farkında olabileceklerdir.

İletişim edimi gerçekleşirken kişinin kendi benliğiyle çatışmaya girmesi iletişimin yegâne amacı haline gelebilir. Bu durum varoluşsal iletişimi gündeme getirmektedir. En bilinen varoluşsal iletişim biçimleri doğurtucu/aracılı iletişim, dolaylı iletişim ve çokanlamlı/muğlak iletişimdir.

Doğurtucu/aracılı iletişim; Platon 'un hocası Sokrates 'ten esinlenerek yaptığı bir tanımlamadır. Sokrates, Platon'un Phaidon isimli diyalogunda yazılı iletişimde hemen her zaman bulunabilecek bir yanıltıcı imgenin olduğunu düşünür. Bunun üzerine Platon yeni bir diyalog yazar; bu diyalogda Sokrates, izleyicilere cevaplarını kendilerinin buldukları sorular soran bir aracı konumundadır. Aracılı iletişimde alıcıların gerçeğe hali hazırda sahip oldukları anımsatılır; iletişimin amacı var olan bilgileri açığa çıkarmaktır. Burada iletişim kaynaktan alıcıya bilgi aktarmak değil, alıcının zaten sahip olduğu bilgiyi keşfetmesine yardımcı olmak anlamına gelmektedir.

Dolaylı iletişim kavramı ise alıcının etik varoluşa erişimini sağlamak için iletişim ediminde iletişimin kendisine karşı işlediğini savunur. Bireyler etik bir düzende yaşayabilmek için kendi içedönüklüklerini fark etmek zorundadırlar. Bu tür bir öznelğin sağlanabilmesi için iletişimcilerin öncülük etmeleri, ancak aynı zamanda lider konumundan da kaçınmaları gerekir. Dolaylı iletişim bilgide bir artış yerine özgürlüğün gerçekleştirimini hedeflemektedir.

Çok anlamlı iletişim kavramı ise Lacan tarafından ileri sürülmüştür. Kierkegaard Lacan 'a göre, insan dili iletişimi oluşturur ve bu iletişim sürecinde gönderici kendi iletisini tersine çevrilmiş biçimde alıcıdan alır. İleti yani mesaj, konuşma konusunun inşa edilmesinde "farklılık" gereksinimiyle ilintilidir. Göndericilerin alıcıdan aldıkları kendi farklılıklarıdır. İletişimde bulunuyorken bizim kim olduğumuz, başkaları tarafından belirlenir.

İletişim yalnızca şimdi ve burada olana ilişkin değildir, bilinen dünyanın tüm köşelerine ulaşan, toplumsal yaşamın tüm alanlarıyla ilişkisi olan bir yapıya sahiptir. *"Medyanın bir sistem olarak gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu, daha büyük ya da daha küçük roller oynayan farklı öğelerdeki sürekli değişim içindeki bir sistemdir. Bu anlama çabasının kendisi felsefeyle iç içe geçmiş durumdadır. İletişim çalışmalarının temelleri olarak benimsenen modellerin, iletişim alanıyla ilgisi, derslerde aktarıldığı gibi olmamakla birlikte, sanki iletişim çalışmalarını oluşturan temeller onlarmış gibi gösterilmektedir. Bu modellerin birçoğunun ortak özelliği ise, iletişim olgusunu 'mesaj iletmek 'ten ibaret olarak görmeleridir"* (Barnlund, 2008: 47). Ancak, tüm bu söylenenler, iletişimi bir noktadan diğer bir noktaya ileti olarak görmeye devam etmekle birlikte, dilin kendisini bir sorun olarak görmekten uzaktır. Bu da, ister istemez, gerek iletişim modellerinin, gerekse iletişim çalışmalarının felsefi temellerinde var olan önemli bir sorunu işaret etmektedir.

2.1 İletişim Felsefesi Bağlamında Dil ve Anlamlandırma

2.1.1 İletişimde Anlamlandırma Sorunsalı:

İletişim süreci temelde anlam yaratmayı ve paylaşmayı amaçlayan çift taraflı bir eylemdir. İletişimin ne olduğu sorusu, kaçınılmaz olarak, dilin ne olduğu ve nasıl işlev gördüğü sorularını da gündeme getirmektedir. İnsan iletişimi ancak dil sayesinde mümkün olabilmektedir. Dil üzerine yapılan çalışmalar sonucunda görülen odur ki, dilin kendisi kaynaktır ve iletişim, aslında iletişim modellerinin iddia ettiği gibi, salt mesaj iletmekten ibaret değildir. 1950'li yıllardan sonra bir akademik disiplin olmaya başlayan iletişim çalışmalarında var olan en büyük eksiklik, dilin kendisinin bir sorun olarak ele alınmamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Derrida, iletişim sözcüğünün tek bir anlam/kullanım biçimine indirgenemeyeceğini iddia ederek, nasıl ki başka sözcükler tek bir anlama sahip değillerse, iletişim sözcüğünün de bunun dışında olmadığını belirtmektedir (Derrida,1996:309). Bunun yanında, iletişimi bir noktadan diğerine iletilen mesaj olarak gören anlayışı da eleştiren Derrida, buna gerekçe olarak iletişim sözcüğünün tek bir anlama indirgenemeyeceğini ifade etmektedir: *"... her sözcük birden çok anlama açıktır. Aynı şey, bir sözcük olan 'anlam' sözcüğü için de geçerlidir: anlam sözcüğünün birçok anlamı var"* (a.g.e.:56). Tıpkı anlam sözcüğü gibi, iletişim sözcüğü de, Derrida'nın ifade ettiği gibi, kendi dışında bir gösteren/ gösterilene işaret etmekte, bu da, dili indirgemeci olarak gören anlayışa uygun düşmemektedir. Bu yüzden, dili şeffaf ve 'gerçekliği yansıtabilen' bir araç olarak gören anlayış, kaçınılmaz olarak indirgemeci olmaktadır.

İnsanlar iletişim kurma çabası içerisinde, kendi idelerini ifade etmek için kullandıkları sözcüklerin karşısındaki kişilerde de özdeş olan idelerin göstergeleri olduklarını varsayarlar. Bizim ve karşımızdaki kişinin zihnindeki idelerin benzer olduğunu varsaymadığımız sürece iletişim gerçekleşemez. Locke, *"zihninde belli bir sözcükle temsil*

ettiğim idenin, konuştuğum kişinin zihninde aynı sözcüğün temsil ettiği ide ile özdeş olduğunu gösteren herhangi bir ölçüt bulunmamaktadır” diyerek konunun güçlüğüne dikkat çekmektedir (Locke, 2008: 37).

John Locke'n ortaya koyduğu ideci yaklaşım, bir sözcüğün anlamını, iletişim esnasında o sözcüğün hangi idenin taşıyıcısı olduğu ile ilgili olduğunu savunur. Sözcükler, zihindeki idelerin yerini tutarlar ve anlamları da bu idelerdir. Bu yaklaşıma zihinci yaklaşım da denilmektedir. İkinci olarak Frege, Russell, 1. Döneminde Wittgenstein, Ayer ve Viyana çevresi filozoflarının sunduğu ve desteklediği göndergeci çözümlerden bahsedilmiştir. Bir cümlenin anlamı, onun göndermede bulunduğu olgu durumlarıdır. Anlam ölçütü ise doğrulanabilirliktir. Üçüncü grup tarafından ortaya koyulan Davranışçı teori Quine ve Bloomfield ile bağlantılandırılır. Cümlenin anlamı, dinleyicisinde uyandırdığı tepkidir. Bu teoriye etki-tepki teorisi de denilmektedir. Çalışmada son olarak dildeki anlam problemi, Austin, Searle ve Grice tarafından savunulan Pragmatik yaklaşım çerçevesinde ele alınmıştır. Bir cümle sözcelemek bir edimde bulunmaktır ve her edim gibi bir hedefi vardır. Cümlenin anlamını oluşturan ise onu sözceleyen kişinin, sözcelerken ortaya koyuş ve davranış biçimi ile oluşur (a.g.e: 40).

İletişimin yaşama olan bağları güç ilişkileri içerisinde ortaya çıkmaktadır. Bireyler, güç ilişkilerine bağlı olarak iletişim tarzları geliştirirler ve belli yer, zaman ve amaçlar doğrultusunda bunları uygularlar. İletişim tarzının anlam üzerinde kurduğu egemenlik, zihinsel ve duygusal öğelerin de dahil olduğu ilişkilerin bağlamına dikkat çekmektedir. Her mesajın bağlamları içerisinde anlam kazanması, iletişim aracılığıyla insanların ilişki kurmalarına, geliştirmelerine, değiştirmelerine ya da sonlandırmalarına olanak sağlamaktadır. İletişimde anlam, geçmişteki, o andaki ve gelecekteki psikolojik, sosyolojik, kültürel, teknolojik ve hukuki koşulların biçimlendirdiği bir uygulama alanı içerisinde ifadesini bulmaktadır. *“Anlamlandırma kelimelerde değil, bu kelimeleri belli zaman ve yerdeki amaçlı ilişkilerde kullanan insandır. Kelimelere verilen anlamlar kültürlerin, sosyal sınıfların, kişisel deneyimlerin, ilişkinin gerçekleştiği andaki bağlamın özelliklerinin ve geçmişin ürünüdür”* (Erdoğan, 2002: 88).

Kişiler her ne kadar birçok noktada birbirlerine benzese de, aslında birbirlerinden farklı oldukları ve bu farklılıkların da iletişimsizliğin ana kaynağını oluşturduğu gözlenmektedir. Kişilerin yaşamlarında çözmede en zorlandıkları sorunların başında başka bireylerle yaşanan iletişim, anlama, anlatma sorunları gelmektedir (Toktamışoğlu ve Alkış 2004: 6).

Günümüzde anlama ve anlamlandırma pratikleri konusunda yapılan çalışmalar önem kazanmış olup; bu noktada anlamın nasıl inşa edildiği önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlam, kendiliğinden ortaya çıkmamakta, anlamın oluşması sürecinde yazarın iktidarı yerine, okuyanın/izleyeninin egemenliği gündeme gelmektedir. Burada önemli olan yazarın okura ne söylediğinden çok, okurun metinleri nasıl anlamlandırdığıdır. Hayatı ve birbirimizi anlamlandırma süreçlerindeki dinamikler, salt dil içinden gerçekleşmediği için anlamaya ve anlamlandırmaya yönelik tartışmalar devam edecektir.

2.1.2 Dil ve Ötesi

Bu dünyaya açılmayı, dünyayı dil aracılığıyla kavramayı felsefe tarihinde ilk kez Herakleitos dile getirmiştir. Felsefenin öteki alanları dışında dil felsefesinin gelişmesinde ilk adımı atan önemli filozoflar arasında yer alan Herakleitos'un kısa tümcesi dil felsefesi

bakımından önem taşıyor: “İnsanlar onu anlamadılar, onu işitmeden önce...” Herakleitos burada dilin anlamın inşası üzerindeki önemine dikkat çekmekte, anlamın oluşmasında içinde bulunulan bağlamın rolüne işaret etmektedir.

Dille kültür arasındaki bağlantıyı, dilin kültür olaylarına etkisini ve bunlar üzerindeki gücünü ilk gören Herder olmuştur. Bu görüşü daha ileri götüren de dil felsefesinin kurucusu W.Von Humboldt'tur. Humboldt “dil, olmuş bitmiş bir şey, bir ürün değil, bir etkinliktir ” sözü ile dilin insan tarihinin başlıca yaratıcı güçlerinden biri olduğunu anlatmak istemiştir. Dilin bir iletişim aracı olduğunu ileri sürenlere karşı Humboldt dilin yalnızca yalın bir araç olmadığını, düşünceyi yaratan bir etkinlik olduğunu ileri sürmüştür. Felsefe tarihinde pek çok filozofun ileri sürdüğü gibi dünyayı anlamlandırmamızda dil önemli rol oynamaktadır. Örneğin; Humboldt, “Dünyayı kavramlara dönüştürme”, Cassirer, “Dünyayı simgeleştirme”, Wittgenstein “Dünyayı resimleme”, Weissgerber, “Dünyayı sözcüklendirme, adlandırma”dan söz etmektedirler.

Dış dünyayla ilişki kurmamız dil aracılığıyla olmaktadır, İnsanın düşünce yapısını ortaya koyan temel öge kullandığı dildir. Kimliğimiz dilimiz içinde gelişmekte, insanın kendi bilincine varması, dil aracılığıyla mümkün olmaktadır. Dilin gelişmesi, düşünce gücünün de gelişmesi anlamına gelmektedir. Dilin engellendiği yerde düşünme edimi de engellenmiş olmaktadır. Düşünmenin engellenmesi en çok da felsefe alanında etkisini göstermektedir. Çünkü felsefe her şeyden önce, Hegel'in dediği gibi, “Var olan her şey üzerinde düşünmedir”. Dünyayla bağlantıyı kuran dilin gelişmesi engellenmişse, bir ulusun düşünmeye dayanan felsefe alanında da başarı ortaya koyamayacağı açıktır.

Dili düşüncenin taşıyıcısı olarak gören filozoflardan biri Locke 'dur (Altnörs, 2003: 59). Locke'a göre insanlarda dışarıdan diğer kişilerce görülmeyen düşünceler bulunmaktadır. Fakat toplumsallığın gerçekleşebilmesi için bu düşüncelerin iletişimi gereklidir. İnsanda gizli olan bu idelerin dışsal duyulur imler haline getirilmesi yoluyla başkaları tarafından da bilinmesi sağlanmış olur. Bir insan bir başkasıyla konuştuğunda, bu, kendisini ötekinin anlaması içindir ve konuşmanın amacı da bu seslerin, imler olarak, kendi idelerini dinleyene bildirmektir (Locke, 2004: 287-288). Locke, insanların satf ettikleri sözcüklerin, dinleyen kişinin idelerinin de imleri olduğunu düşünmelerinden ötürü yanlışlığa düştüklerini belirtmektedir.

2.1.2.1 Dil'e Yaklaşımlar: Yapısalcılık ve Post-Yapısalcılık

Yapısalcılık, dili bir sistem, incelenecek bir yapı olarak kabul eden Ferdinand de Saussure'le başlayan bir yaklaşımdır. Saassure'e göre dil, kavramlar, şeyler ya da fikirler ile bağlantılı akustik bir görüntüden (kelimeler, sesler) oluşur. Bunlar arasındaki ilişki, yalnızca bir araya gelme meselesidir. Saussure, dilin karmaşık bir anlamlandırma süreci içine içerilmiş bir işaretler sistemi olduğunu iddia eder. Dili anlamak için bu işaretler sisteminin yapı ve işleyişi ortaya çıkarılması gerekmektedir (Smith, 2005: 137).

Saussure, dili bir göstergeler alanı olarak kabul eder. Sözcükler bir şeye işaret ettikleri için göstergedirler. Saussure, gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin keyfi olduğunu belirtir (Barthes,1997: 48). Her dil kendi içinde anlam dünyasını inşa etmektedir. Saussure, dilin keyfi doğasını, içsel yapısını ve mantığını vurgulayarak, onun kendi gerçekliğinin saf bir yansıması ya da ideoloji olarak makul gösterilmeyecek bir olgu olduğunu belirtir.

(2005: 13). Dışarıda, dilden bağımsız bir gerçeklik yoktur. Biz bu dil ile gerçekliği inşa etmekteyiz. “Şeyler” ancak adlandırıldıklarında var olur, bir değer kazanır.

İletişim sadece dil aracılığıyla gerçekleşmez. Biz birbirimizi ve hayatı anlamlandırma pratiklerinde dilin yanı sıra bütün göstergeleri bağlamları içinde okur, anlamlandırırız. Giyim-kuşam, yeme-içme alışkanlıkları, arkadaş seçimleri, tatil alışkanlıkları, kısaca bütün tercihlerimiz bir göstergedir ve okumak isteyenler tarafından da bir anlamı vardır (Smith, 2005: 138).

Post-yapısalcılık ise; bir metnin her zaman kendi yorumu tarafından çerçvelendiğini iddia eder. Post-yapısalcılıkta nesne-metin ile onun dışsal yorumlayıcı okuması arasında klasik karşıtlığın yerini, her zaman zaten kendi kendisinin okuması olan sonsuz bir okuma/yorum süreci alır. Bu anlamda saf bir metin yoktur, yani her metin temel bir muğlaklığa maruz kalır (Zizek, 2002: 167).

Lacan’a göre dünyanın, başkalarının ve benliğin bilgisi dil tarafından belirlenir. Dil, herhangi bir kimsenin ayrı bir varlık olarak kendisinin farkına varmasının önkoşuludur. Her sözcük (gösteren), ancak diğer sözcükler doğrultusunda tanımlanabilir. Söze dökülen her sözcük, ancak tümce bütünüyle tamamlandığında gerçek anlamını kazanır. Hiçbir anlama edimi ne sonlandırılıp ne kapatılabilir ne de bir doyuma kavuşturulur (Sarup,1995: 10-14). Lacan’a göre karşılıklı tam bir anlaşma kısmen de olsa mümkün değildir. Çünkü göstergelerin belirsizliği nedeniyle söylenen ile demek istenilen arasında daima bir boşluk vardır(a.g.e: 14).

Derrida yapı-bozum olarak adlandırılan bir metin okuma yöntemi geliştirmiştir. Bu metinlerin yepyeni bir bakış açısıyla okunmasını amaçlar. Bu tür bir okuma anlam ile yazarın dile getirdikleri arasında bir belirsizlik, bir boşluk olacağını bilincinde olmayı gerektirir. Yazarın ne söylediğinden çok, okura önem verir ve okurun metinle ilişkisini önemser. Ona göre bütün metinler açık uçludur, haklarındaki hiçbir yorum en son ve doğru olamaz.

Derrida karar verilemezlik kavramını Nietzsche hakkında yazdığı Spurs adlı makalesinde açıklar. Derrida makalesinde, Nietzsche’nin el yazmalarının kenarında, hiçbir bağlama oturtulmayan “şemsiyemi unuttum” cümlesini gösterir. Derrida için bu, bir karar verilemezlik paradigması durumudur, çünkü sözcükler açıktır, fakat yine de onları yorumlamak imkansız görünür (Derrida, 1996: 310).

Post yapısalcılığın diğer önemli düşünürü Foucault’dur. Söylem onun düşünce yapısında temel motiftir. Söylem, insanları, şeyleri ve hatta bilgi ve soyut düşünce sistemlerini betimlemenin, tanımlamanın, sınıflandırmanın ve onlar hakkında düşünmenin bir yoludur. (Smith, 2005: 170).

Sonuç

Doğallığın yerini yapaylığa, gerçek olanın yerini sanala bıraktığı günümüzde, yaşanan hızlı değişim ve dönüşüm bireyi toplum içinde yalnızlaştırmakta ve yabancılaştırmaktadır. Kendisine, çevresine ve içinde yaşadığı topluma yabancılaşan insan, iletişim teknolojilerini kullanmasına rağmen, insan iletişimindeki temel öğeleri öğrenip doğru uygulayamadığı için ilişkilerini sağlıklı yürütememekte; kendisiyle,

insanlarla ve çevresiyle çeşitli çatışmalar, acılar, anlaşmazlıklar yaşamaktadır. Okumayan, kendini geliştirme yönünde çaba göstermeyen, dinlemeyen, iletişim becerilerini öğrenmeyen bireylerden, sağlıklı ilişkiler geliştirmesini beklemek pek de mümkün görünmemektedir.

İletişim çağında kişiler arasındaki iletişimsizlik sürecinde, kişilerin diğerlerini anlamaktan ve konuşmaktan çok, tartışmaları, yargıladıkları, konuşmayı bir çatışma haline dönüştürdükleri, bunun sonucunda da birbirleriyle sağlıklı iletişim kuramadıkları görülmektedir. Bu noktada, insan ilişkilerinde sıklıkla gözlemlenen iletişimsizlik kavramının genel çerçevesini ortaya koymak önem taşımaktadır: “İletişimsizlik kavramı gürültü ve iletişim çökmesi kavramlarının bir tamamlayıcısıdır. Bu kavramlarla gelen tanımlama, iletişimi tek taraflı amaçlı fonksiyonellik içinde ele alır ve amaç gerçekleşmeyince bunu çökme veya iletişimsizlikle anlamlandırır” (Erdoğan ve Alemdar 2002: 273).

Sosyal bilimler içinde kendini özgün bir disiplin olarak geliştirme yönünde ilerleyen iletişim bilimleri, felsefe ile henüz doğru bir ilişki kuramamıştır. Fakat bu sorun, sosyal bilimlerde “olgu”nun tanımlanmasına ilişkin epistemolojik güçlükten gelen genel bir sorundur. Sosyal bilimlerdeki “pozitivist”, konvansiyonalist” ve “realist” epistemolojilere karşılık gelen “izleyici araştırmaları”, “söylem analizi” ve “eleştirel yaklaşım” gelenekleri, iletişim araştırmalarının felsefeyle ilişkisindeki farklı perspektifleri ifade eder. Bunun dayanağı olarak, sosyal bilimlerin kökensel olarak bir “sosyal olgu” bilimi değil, “sosyal oluş” bilimi olduğu gerçeğinden hareketle, olguların alanı olan iletişim biliminin ilkelerin alanı olan felsefe ile her zaman yakın ilişki içinde olması gerektiği söylenmektedir. İletişim bilimleri ile felsefe birbirleriyle ilgili alanlardır fakat aralarında bu ilginin gerektirdiği tarzda ve nitelikte doğru bir ilişki henüz kurulamamıştır. Bu sorun, esasen, iletişim bilimlerinin de içinde yer aldığı sosyal bilimlere ait genel bir sorundur, sosyal bilimlerin felsefe ile doğru bir ilişki kuramamış olmasından kaynaklanan bir sorundur.

Duverger, sosyal bilimlerin toplumun kendisinin ne olduğu değil, ne olması gerektiği konusu üzerinde durduğunu belirtmektedir (Duverger, 1999:9). Sosyal bilimler, kökensel olarak, bir sosyal olgu bilimi değil, sosyal oluş bilimidir. Toplumun ne olması gerektiğine odaklanan sosyal oluş perspektifi, Antik Yunan ve Aydınlanma düşüncesindeki kökleri itibarıyla bir sosyal felsefe idi. Bu felsefenin bilime doğru gelişmesinde rol oynayan şey de, “ideal bir sosyal örgütün ilkeleri üzerinde incelemede bulunabilmek için önce var olan sosyal örgütlerin incelenmesinin gerekliliği” idi.(age;10) Bu nedenle sosyal bilimler, kökensel olarak, olguların gözlemi ile ilkelerin gözetilmesinden oluşan ikili bir yapıya sahiptir. Sosyal bilimlerin tarihi, bu sebeple, “filozofun tutumu ile gözlemcinin tutumu arasındaki, devamlı sayılabilecek nitelikteki, karşıtlık” üzerinde ilerlemiştir (age:11).

İletişim disiplini çerçevesinde yürütülen çalışmalar, anlamın sorgulanmasını geniş bir düzlemde ele almakta, anlam; insan yaşamından ve ilişkilerinden kopararak, kavramların metinler üzerindeki tarihsel gelişimine indirgenmektedir. Felsefenin, ‘yaşamın anlamı nedir?’ sorusuna yanıt arayışı, iletişim disiplininde ‘iletişimin anlamı nedir?’ sorusuyla ifade edilebilecek bir özdeşlik kurmaktan çok, ‘iletişim hangi söylemlerin içinde üretilir?’ ayrışmasına doğru gelişim göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Altınörs, A. (2003). *Dil Felsefesine Giriş*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Barnlund, D. C. (2008). A Transactional Model of Communication. D.Mortensen (Edt.). *Communication Theory* içinde, 2nd edition, New Brunswick, New Jersey: Transaction.
- Barthes, R. (1997). *Gösterge Bilimsel Seriüven*. (M.Rıfat ve S.Rıfat, çev.), İstanbul: YKY.
- Can H. Aşan Ö. ve Aydın M. E. (2006). *Örgütsel Davranış*. Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., Ankara.
- Cüceloğlu, D.(2007). *Keşke'siz Bir Yaşam İçin İletişim*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Deniz İ. (2003). İletişim Becerileri Eğitiminin İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin İletişim Becerisi Düzeylerine Etkisi. *Yüksek Lisans Tezi*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Derrida, J. (1996). *Signature Event Context*. Margins of Philosophy. (A. Bass, çev.) Chicago: University of Chicago Press.
- Duverger, M. (1999). *Sosyal Bilimlere Giriş*. (Ü. Oskay, çev.),İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Erdoğan.İ. ve Alemdar, K. (2002). *Öteki Kuram: Kitle İletişimine Yaklaşımların Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi*. Ankara: Erk Yayınları.
- Güney S. (2007). Yönetim ve Organizasyonun Bazı Temel Kavramları. S.Güney (Edt.).*Yönetim ve Organizasyon içinde* (s.25-58). Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Güngör, M.(2011), *İletişim, Kuram ve Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hardt, H. (1999). Eleştirel'in Geri Dönüşü ve Radikal Muhalefetin Meydan Okuyuşu: Eleştirel Teori, Kültürel Çalışmalar ve Amerikan Kitle İletişimi Araştırması. .M.Küçük (der.ve çev.). *İçinde Medya, İktidar, İdeoloji*, Ankara: Ark Yayınları.
- Locke, J. (2004). *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*. (V. Hacıkadiroğlu, çev.). 2.baskı, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Mattelart, A. ve Michèle M. (2006). *İletişim Kuramları Tarihi*. (M. Zıllıoğlu, çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Murdock, G. 1994), *İletişim, Modernlik ve İnsan Bilimleri*. Medya, İktidar, İdeoloji (M. Küçük, der.ve çev). Ankara: Ark Yayınevi.
- Mutlu, E. (1998) *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Sarup, M. (1995). *Postyapısalcılık ve Postmodernizm*. (B.Güçlü, çev.). Ankara:Ark.
- Smith, P. (2005). *Kültürel Kuram*. (.S.Güzelsan ve İ.Gündoğdu, çev.). İstanbul: Babil.
- Soydaş, N.(2018). *İletişim Bence*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Stanton, N.(1982). *What do you mean "Communication" An Introduction To Communication In Business*, London: Pan Books.

Stevenson, N.(2008). *Medya Kültürleri: Sosyal Teori ve Kitle İletişimi*. (G.Orhon ve B.Engin Aksoy, çev.). Ankara: Ütopya Yayınları.

Toktamışoğlu, M. ve Alkış C. (2004). *İnsan Tanıma Kılavuzu*. 1.Basım, Ankara: Düş Yıldız Yayınları.

Usluata, A. (1994). *İletişim*. Cep Üniversitesi, 1.Basım, İstanbul: İletişim Yayınları.

Zizek, S. (2002). *Kırılgan Temas*. (T.Birkan, çev.). İstanbul: Metis.